

שָׁלוֹם

SZALOM T

שלום

S Z A L O M

שָׁלוֹם

S Z A L O M

JUDAICA W ZBIORACH MUZEUM NIEPODLEGŁOŚCI W WARSZAWIE

Katalog wystawy
pod redakcją Tadeusza Skoczka

WARSZAWA 2022

Kurator wystawy

Andrzej Kotecki

Projekt okładki

Magorzata Podziomek-Kotecka

Fotografie

Tadeusz Stani

Skład i łamanie

STUDIO4

ISBN 978-83-66640-79-5

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości

(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)

al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa

wydawnictwo@muzn.pl

tel. 826 90 91 w. 41

Spis treści

5 Wstęp

7 O wystawie

11 Katalog

41 Wykaz eksponatów

Wstęp

Muzeum Niepodległości w Warszawie upamiętniło 79. rocznicę powstania w getcie warszawskim zorganizowaniem Ogólnopolskiej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej „Warszawo ma”.

Tłem Konferencji jest wystawa *Szalom! Pokój!*, na której zostały pokazane muzealia związane z życiem społeczności żydowskiej w czasie okupacji niemieckiej. Ekspozycje pochodzą z dwóch największych polskich dzielnic żydowskich – z getta łódzkiego i warszawskiego.

19 kwietnia 1943 r. stał się ważny dla historii naszego kraju i historii powszechnej. To dzień wybuchu powstania w getcie warszawskim – efektu prowadzonej przez Niemców na terenie okupowanej Polski w latach 1942–1943 akcji ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej (Aktion „Reinhardt”). Był to pierwszy w Europie zryw przeciwko okupantowi niemieckiemu zorganizowany na terenie miejskim.

Pamięć o tamtych czasach uwieczniają medale i plakaty okolicznościowe udostępnione zwiedzającym w salach naszego muzeum.

Wszystkie eksponaty należą do zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie.

O wystawie

Wystawa pamiątek pochodzących z gett warszawskiego i łódzkiego z lat 1939–1943/1944 została pomyślana jako ekspozycja dwuczęściowa. Pierwszą stanowią pamiątki związane z życiem codziennym w getcie. Otwiera ją zbiór pieniędzy zastępczych z Litzmannstadt Getto, na których wprowadzenie zgodziły się niemieckie władze okupacyjne. Dokumentują one wyrafinowaną, perfidną i bezwzględnej politykę prowadzoną w stosunku do społeczności żydowskiej we wszystkich utworzonych dzielnicach zamkniętych. Ta namiastka pieniądza, której przelicznik w stosunku do marki był bardzo niekorzystny, miała wprowadzić pseudostabilizację życia społecznego i gospodarczego. Był to element przywiązania Żydów do miejsca przymusowego osiedlenia. Wykroczenie przeciwko zakazowi posiadania przez Żydów jakiegokolwiek waluty było karane śmiercią. Jeśli więc nawet udało się komuś przedostać na stronę aryjską, był on pozbawiony jakichkolwiek możliwości utrzymania się, bowiem owymi „rumkami” lub „chaimkami”¹, jak je popularnie nazywano, nie można było posługiwać się poza gettem.

Pozostałe eksponaty pochodzą z getta warszawskiego. Pierwszy z nich to krótki, ale jakże wymowny, list pisany 12 października 1941 r. przez Franię do – co możemy wywnioskować z treści – koleżanki szkolnej o imieniu Henia. Kartka wyrwana z zeszytu została zapisana bardzo starannym, czytelnym charakterem pisma. Autorka w kilku zdaniach oddała beznadziejną sytuację ludności zamkniętej w getcie. Píše o głodzie, o ciężkiej pracy za marne wynagrodzenie, o wartości, jaką ma każda porcja żywności, która trafia ze strony aryjskiej. Jest też informacja o zmarłych leżących na ulicach...

¹ Określenia te odnoszą się do imienia i nazwiska Przełożonego Starszeństwa Żydów w getcie łódzkim – Chaima Mordechaja Rumkowskiego.

Obok znajduje się instrument muzyczny – banjo. To kontrapunkt do treści zapisanej w znajdującym się obok liście – śpiew, muzyka... Instrument skrywa pewną tajemnicę: jego wierzch został wykonany prawdopodobnie z pergaminu, na którym jest widoczny tekst pisany w języku hebrajskim.

Ekspozyty doprowadzają nas do kluczowego wydarzenia stanowiącego inspirację zarówno dla zorganizowanej konferencji, jak też dla przygotowanej wystawy. Są to pamiątki związane z powstaniem. Pierwszym świadkiem historii jest pistolet VIS wz. 35 produkowany przez Fabrykę Broni w Radomiu. Obok wyeksponowano skórzaną potrójną ładownicę. Trzecim elementem tego „zestawu bojowego” są zapalniki do butelek z benzyną.

Kolejna część wystawy została poświęcona dwóm formom upamiętnienia: medalom i plakatom. W pracach medalierskich zostały wykorzystane charakterystyczne dla tradycji żydowskiej motywy – menora i gwiazda Dawida. Są one obecne na medalu wydanym w 1993 r. z okazji 50. rocznicy wybuchu powstania – z wizerunkiem Mordechaja Anielewicz. Autorem tego upamiętnienia jest Tadeusz Tchórzewski. Jest to również jedna z dwóch prac, w których autorzy wykorzystali twarze znanych postaci. Drugi przypadek – to medal wydany w 1978 r. przez Muzeum im. Bohaterów Getta w kibucu Lahomei Magettot w Izraelu z okazji 100. rocznicy urodzin Janusza Korczaka. Muzeum to przygotowało także medal upamiętniający 30. rocznicę likwidacji obozów zagłady. Do ciekawych elementów graficznych ukazanych na prezentowanych medalach należy widok pomnika Bohaterów Getta znajdującego się na warszawskim Muranowie.

Wśród zaprezentowanych medali są także prace, które powstały w ramach działalności Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego.

Drugą formą upamiętnienia wydarzeń z 19 kwietnia 1943 r. są plakaty. Inspiracją do ich powstania były kolejne rocznice wybuchu zrywu powstańczego oraz różnorodne przedsięwzięcia o charakterze kulturalnym.

Pierwszy z plakatów rocznicowych pochodzi z 1946 r. i powstał w 3. rocznicę powstania. Kolejne odnoszą się do 15. (1958 r.), 18. (1961 r.), 20. (1963 r.), 40. (1983 r.), 50. (1993 r.) i 65. (2008 r.) rocznicy zrywu w getcie warszawskim.

Wydarzenia kulturalne przybierały różne formy. Były to między innymi wystawy, które miały pokazać tragiczną historię narodu żydowskiego. Taki cel przyświecał niewątpliwie twórcom wystawy *Warschauer Ghetto* w Amsterdamie, przygotowanej w 1961 r. (plakat autorstwa Klemensa Flechnerowskiego). W 1983 r. wystawę na ten temat przygotowały dwa warszawskie muzea: pierwszą zorganizował Żydowski Instytut Historyczny (autorka plakatu – Zofia Tomaszewska), drugą – zatytułowaną *Kultura Ocalona* – można było oglądać w Muzeum Narodowym w Warszawie (plakat Krzysztofa Racinowskiego i Teresy Żółtowskiej).

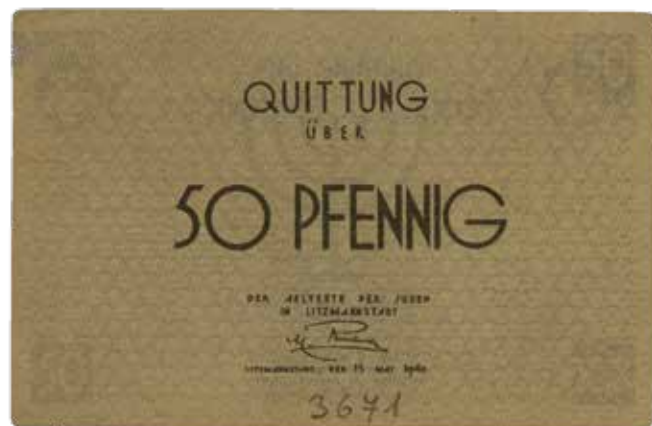
Inną formą działań artystycznych były wydarzenia teatralne. Tutaj należy wymienić najstarszy plakat, który powstał w 1946 r. (autor – Tadeusz Gronowski) dla Teatru Polskiego w Warszawie. Drugim przedsięwzięciem był wieczór poezji żydowskiej przygotowany przez Teatr na Targówku – plakat opracował Eryk Lipiński (1983 r.).

Dwa spośród prezentowanych plakatów anonsują realizacje filmowe. W 1963 r. Jerzy Bosak przy współpracy Wacława Kazimierczaka zrealizował film dokumentalny pod tytułem *Requiem dla 500 tysięcy*. Autorem plakatu do tego wydarzenia był Leszek Hołdanowicz.

Po 45 latach, w 2008 r., Instytut Pamięci Narodowej podjął działania, w wyniku których powstał program edukacyjny „Życie za życie”. W ramach tych działań powstał również (noszący ten sam tytuł) dokument filmowy o Polakach ratujących Żydów. Niestety nie znamy autora tego plakatu.

Andrzej Kotecki,
kurator wystawy

Katalog

1. Banknot – pieniądź zastępczy o nominale 0,50 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

2. Banknot – pieniądź zastępczy o nominale 1 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

3. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 2 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

4. Banknot – pieniądź zastępczy o nominale 5 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

5. Banknot – pieniądź zastępczy o nominale 10 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

6. Banknot – pieniądź zastępczy o nominale 20 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

7. Moneta – pieniądz zastępczy o nominale 5 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

8. Moneta – pieniądź zastępczy o nominale 10 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers

Warsawa 12 X 41 r.

Kochana Heleniu!

Bardzo ci dziękujemy za miłą i ciekawą, którą
strymalisony, było to dla nas jakby cudem ponieważ
już wyczerpane zapasy się wyczerpały. Nie mamy dla
wzrostu dla Ciebie i tego Pana. Już tylko raz
dziennie jemy rozgotowane kupy. Ja bardzo ciężko
pracuję, chodzię do bogatych domów robić, a uciekam
jak światło uciekam maglije ciekawą w naszym
magli dla brzozi dostaje za to kilka kasepli
lub kawałek chleba. Ozwagier pracuję na robotach.
Siostra jest w domu z dziećmi. Kochana Heleniu żebyś
nie miała jak schudłam a pamiętam jak marzył się
by być szczęśliwą. Od Elki nie mam żadnej wiadomości
Och Heleniu jak tu strasznie i ciężko żyje, ludzie
umierają z głodu, codziennie na ulicy leżą trupy.
Jeszcze wczoraj, dzisiaj najgorzej murek Koniec
i ucieka światło. Całyś ty młodo i Twoja roztępiła
Francia

9. List wysłany z getta warszawskiego, 12 X 1941 r.

10. Banjo z getta warszawskiego, lata 1939–1943

11. Pistolet VIS wz. 35, kal. 9 mm, produkcji FB Radom, lata 1935–1939

12. Zapalniki do butelek z benzyną, 1943 r.

13. Polska ładownica skórzana, przed 1939 r.

14. Medal **Poległym polskim bohaterom powstania w getcie warszawskim**, autorzy: Hanna i Kazimierz Danielewiczowie, 1973 r.

15. Medal **40. rocznica powstania w getcie warszawskim**, autor: Adam Włodarczyk, 1983 r.

16. Medal **Powstanie w getcie warszawskim – Mordechaj Anielewicz**, autor: Tadeusz Tchórzewski, 1993 r.

17. Medal **30. rocznica wyzwolenia obozów zagłady** wydany przez Muzeum im. Bohaterów Getta w kibucu Lahomei Hageittaot (Izrael), 1975 r.

18. Medal **Stulecie urodzin Janusza Korczaka** wydany przez Muzeum im. Bohaterów Getta w kibucu Lahomei Hagettaot (Izrael), 1978 r.

19. Plakieta **Deportacja**, autor: Kazimierz Lipiński, 1970 r.

20. Plakat **3. rocznica powstania w getcie warszawskim**, autor: Tadeusz Gronowski, 1946 r.

21. Plakat **1943–1958 bojownikom getta Warszawy**, autor: Tadeusz Jodłowski, 1958 r.

22. Plakat **Warszauer Ghetto**, autor: Klemens Flechnerowski, 1961 r.

23. Plakat do filmu **Requiem dla 500 tysięcy**,
autor: Leszek Hołdanowicz, 1963 r.

25. Plakat **40. rocznica powstania w getcie warszawskim**, autor: Tomasz Szulecki, 1983 r.

24. Plakat **W 40-lecie powstania w getcie warszawskim 1943–1983**. Żydowski Instytut Historyczny. **Wystawa**, autorka: Zofia Tomaszewska, 1983 r.

26. Plakat **Wieczór poezji żydowskiej. Teatr na Targówku**, autor: Eryk Lipiński, 1983 r.

27. Plakat **Kultura ocalona. Wystawa poświęcona kulturze Żydów polskich. Muzeum Narodowe w Warszawie**, autorzy: Krzysztof Raciniowski, Teresa Żółtowska, 1983 r.

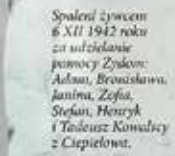

28. Plakat **1943–1993 [50. rocznica powstania w getcie warszawskim]**, autor: Jan Bokiewicz, 1993 r.

29. Plakat **Odważni na szlaku Machabeuszy**. Powstanie w getcie warszawskim, autor: N.N., 2008 r.

Lycia to Lycia

"Nie zostali nagrodzeni, ich śmierć nie została nawet opisana. Ginęli całymi rodzinami, wraz z tymi, których chcieli ratować. Byli polskimi bohaterami. Dlaczego wciąż nieznanymi?"

40

Wykaz eksponatów

1. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 0,50 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, papier, druk barwny, wym. 5,5 cm x 8,5 cm; MNE 3671.
2. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 1 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, papier, druk barwny, wym. 6,5 cm x 12 cm; MNE 5239.
3. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 2 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, papier, druk barwny, wym. 12,4 cm x 6,9 cm; MNE 5239/5.
4. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 5 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, papier, druk barwny, wym. 12,9 cm x 7,3 cm;; MNE 5239/6.
5. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 10 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, papier, druk barwny, wym. 15 cm x 7,5 cm; MNE 5239/7.
6. Banknot – pieniądz zastępczy o nominale 20 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, papier, druk barwny, wym. 9 cm x 4 cm; MNE 3699.
7. Moneta – pieniądz zastępczy o nominale 5 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, aluminium, bicie stemplem, śr. 2,2 cm; MNE 3673.
8. Moneta – pieniądz zastępczy o nominale 10 Mk z getta w Łodzi, lata 1940–1944 – awers i rewers, aluminium, bicie stemplem, śr. 2,8 cm; MNE 3672.
9. List wysłany z getta warszawskiego – 12 X 1941 r., rękopis, atrament, papier; MNE 6061.
10. Banjo z getta warszawskiego, 1939–1943; MNE 6298.
11. Pistolet VIS wz. 35, kal. 9 mm, produkcji FB Radom, lata 1935–1939; MNE 3296.

12. Zapalniki do butelek z benzyną, 1943 r.; MNE 5018/3, 5018/5, 5018/6.
13. Polska ładownica skórzana, przed 1939 r.; MNE 2894.
14. Medal *Poległym polskim bohaterom powstania w getcie warszawskim*, autorzy: Hanna i Kazimierz Danielewiczowie, 1973 r., tombak patynowany, bicie stemplem, śr. 7 cm; MNE 7248.
15. Medal *40. rocznica powstania w getcie warszawskim*, autor: Adam Włodarczyk, 1983 r., tombak srebrzony oksydowany, bicie stemplem, śr. 7 cm; MNE 10053.
16. Medal *Powstanie w getcie warszawskim – Mordechaj Anielewicz*, autor: Tadeusz Tchórzewski, 1993 r., tombak patynowany, bicie stemplem, śr. 7 cm; MNE 15760.
17. Medal *30. Rocznica wyzwolenia obozów zagłady* wydany przez Muzeum im. Bohaterów Getta w kibucu Lahomei Hagettaot (Izrael), 1975 r., tombak srebrzony oksydowany, bicie stemplem, śr. 7 cm; MNE 9829.
18. Medal *Stulecie urodzin Janusza Korczaka* wydany przez Muzeum im. Bohaterów Getta w kibucu Lahomei Hagettaot (Izrael), 1978 r., tombak srebrzony oksydowany, bicie stemplem, śr. 7 cm; MNE 9830.
19. Plakieta *Deportacja*, autor: Kazimierz Lipiński, 1970 r., odlew brąz, wym. 10,5 cm x 14 cm; MNRz 114.
20. Plakat *3. rocznica powstania w getcie warszawskim*, autor: Tadeusz Gronowski, 1946 r., druk barwny, wym. 86 cm x 61 cm; MNPI 310.
21. Plakat *1943–1958 bojomnikom getta Warszawy*, autor: Tadeusz Jodłowski, 1958 r., offset, wym. 91,3 cm x 66 cm; MNPI 2065.
22. Plakat *Warszauer Ghetto*, aut. Klemens Flechnerowski, 1961 r., druk barwny, wym. 46,5 cm x 56,5 cm; MNPI 279.
23. Plakat do filmu *Requiem dla 500 tysięcy*, autor: Leszek Hołdanowicz, 1963 r., offset, wym. 87,5 cm x 56,7 cm; MNPI 2282.

24. Plakat *40. rocznica powstania w getcie warszawskim*, autor: Tomasz Szulecki, 1983 r., offset, wym. 67 cm x 96 cm; MNPI 5670.
25. Plakat *W 40-lecie powstania w getcie warszawskim 1943–1983. Żydowski Instytut Historyczny. Wystawa*, autorka: Zofia Tomaszewska, 1983 r., offset, wym. 67 cm x 97 cm; MNPI 5676.
26. Plakat *Wieczór poezji żydowskiej. Teatr na Targówku*, autor: Eryk Lipiński, 1983 r., offset, wym. 92 cm x 67 cm; MNPI 6406.
27. Plakat *Kultura ocalona. Wystawa poświęcona kulturze Żydów polskich. Muzeum Narodowe w Warszawie*, autorzy: Krzysztof Racinowski, Teresa Żółtowska, 1983 r., offset, wym. 67 cm x 98 cm; MNPI 5678.
28. Plakat *1943–1993 [50. Rocznicą powstania w getcie warszawskim]*, autor: Jan Bokiewicz, 1993 r., offset, wym. 67 cm x 95 cm; MNPI 7867.
29. Plakat *Odważni na szlaku Machabeuszy. Powstanie w getcie warszawskim*, autor: N.N., 2008 r., offset, wym. 98 cm x 68 cm; MNPI 8511.
30. Plakat *Życie za życie. Pamięci Polaków którzy oddali życie by ratować Żydów*, autor: N.N., 2008 r., offset, wym. 98 cm x 68 cm; MNPI 8526.

MAUZOLEUM

WALKI I MĘCZEŃSTWA

Oddział Muzeum Niepodległości

ŁATWO JEST MÓWIĆ O POLS
TRUDNIEJ DLA NIEJ PRACOW
JESZCZE TRUDNIEJ UMRZE
A NAJTRUDNIEJ CIERPIEC.

www.muzeum-niepodleglosci.pl/mauzoleum_szucha

Redaktor prowadzący
Bartłomiej Sokołowski

Organizacja produkcji
Andrzej Kotecki

Fotoskład i łamanie
STUDIO 4

Promocja
Dorota Panowek

Realizacja poligraficzna
WPK. Wspieraj Polską Kulturę

ISBN 978-83-66640-79-5

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 826 90 91 w. 41

ORGANIZATOR:

Muzeum Niepodległości w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

PARTNERZY:

PATRONAT MEDIALNY:

